

Dr. Tolga ÖNTÜRK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Van/TÜRKİYE
tolgaonturk@yyu.edu.tr

ORCID

Özcan TUNÇADAM

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Van/TÜRKİYE
ozcantuncadam@gmail.com

ORCID

**AMASYALI İDİ-ZÂDE ÂKİF
MUSTAFA VE DİVANI**

İDİ-ZÂDE AKİF MUSTAFA
FROM AMASYA AND HIS DIVAN

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 03.02.2020
Kabul Tarihi: 25.03.2020
Yayımlanma Tarihi: 01.04.2020

Article Information: Research Article
Received Date: 03.02.2020
Accepted Date: 25.03.2020
Date Published: 01.04.2020

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Öntürk, Tolga ve Tunçadam, Özcan. "Amasyalı İdi-zâde Âkif Mustafa ve Divanı", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 6, Sayı 12, Bahar 2020, s. 259-281.

Öntürk, Tolga and Tunçadam, Özcan. "İdi-zâde Akif Mustafa from Amasya and His Divan", *Hikmet-Journal Of Academic Literature*, Year 6, Volume 12, Spring 2020, p. 259-281.

hikmet.683811

Dr. Tolga ÖNTÜRK - Özcan TUNÇADAM

AMASYALI İDİ-ZÂDE ÂKİF MUSTAFA VE DİVANI

İDİ-ZÂDE AKİF MUSTAFA FROM AMASYA AND HIS DİVAN

ÖZ

1686-1759 yılları arasında yaşamış olan Âkif Mustafa Efendi, Amasya'daki meşhur 'İdî-zâdeler (Hacıbayramoğulları) ailesine mensuptur. "Koca Müftü" ismiyle de tanınan Âkif Mustafa tıp, hadis, tefsir, belagat gibi alanlarda bilgi sahibi olan âlim bir şahsiyettir. Arapça, Farsça ve Türkçe eserleri olduğu belirtilen Mustafa Efendi, aynı zamanda Âkif mahlası ile şiir yazan bir divan şairidir. Mevcut bilgilere göre Amasyalı Âkif'in divanının tek nüshası Topkapı Sarayı Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu'nda bulunmaktadır. Mürettep bir divan görünümünde olan bu nüshada şaire ait 3 kaside, 40 gazel, 3 kıt'a, 1 lügaz ve çok sayıda rubâ'î ve müfred bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Âkif Mustafa Efendi'nin hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında çeşitli kaynaklardan ve divanından hareketle bilgiler verilmiştir. Ardından şairin divanı, şekil ve muhteva özellikleri bakımından tanıtılmıştır. Son olarak şairin divanında yer alan çeşitli nazım şekillerinden örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âkif Mustafa Efendi, İdî-zâdeler, divan, Eski Türk edebiyatı, Amasya

ABSTRACT

Lives between 1686-1759, Âkif Mustafa Efendi member of the famous family of 'İdî-zâdeler (Hacıbayramoğulları) in Amasya. Known as the "Koca Muftü", Âkif Mustafa is a scholar who has knowledge in medicine, hadith, tafsir, and eloquence. Mustafa Efendi, who is stated to have Arabic, Persian and Turkish works, is also a poet who writes poetry with the pseudonym of Âkif. According to the available information, the only copy of the divan of Amasyalı Âkif is in the Topkapı Palace Turkish Manuscripts Catalog. In this copy, which has the appearance of a regular divan, there are 3 odes, 40 ghazels, 3 kithas, 1 lügaz and many rubâ'î and mufrets.

In this study, information was given about the life and literary personality of Âkif Mustafa Efendi based on various sources and divan. Then the poet's divan was introduced in terms of shape and content features. Finally, examples of various forms of verse on the poet's divan are given.

Keywords: Âkif Mustafa Efendi, İdî-zade's, divan, Old Turkish literature, Amasya

Giriş

Osmanlı kültür ve medeniyetinin gelişmesinde başta İstanbul olmak üzere Bursa, Edirne gibi şehirlerin önemi büyüktür. Osmanlıya başkentlik yapmış bu şehirlerin yanı sıra Manisa, Amasya, Erzurum, Diyarbakır, Urfa, Trabzon gibi taşrada bulunan şehirlerin de bu köklü uygarlığa katkıları yadsınamayacak kadar çoktur. Bunlar içerisinde “Şehzâdeler Şehri” olarak da bilinen Amasya, yetiştirdiği âlimler, şairler ve devlet adamları vesilesiyle geçmişten günümüze kadar önemini korumuştur. Amasya, şehzadelerin eğitim yeri olması sebebiyle neredeyse bir eyalet kadar kıymete sahip olmuş, gerek burada yetişen köklü aileler gerekse şehzade hocalığı başta olmak üzere çeşitli görevlerle burada bulunan devlet adamları ve âlimler tarafından bir ilim ve kültür yuvası haline getirilmiştir. Mustafa İsen, şair tezkirelerinden hareketle Osmanlı coğrafyasında yetişen şairlerden ve yetiştikleri şiir ikliminden bahsederken Amasya'nın 17 şairle temsil edildiğini belirtir (İsen vd., 2006: 376). Bir şehrin yetiştirdiği âlim ve şairlerin sayısı, o yörelerin şairlerinin kimliğini belirtmenin ötesinde şehrin edebî ve kültürel yapısını görmek açısından oldukça önemlidir. Çeşitli vesilelerle bu şehirde bulunan âlim ve sanatkarların sayısı da düşünüldüğü zaman, Amasya'nın kültürel önemi daha iyi anlaşılır.

Bu kültürel birikime katkı yapan ve uzun yıllar boyunca Amasya'yı ihya eden önemli ailelerden biri de “Amasyalı ‘İdî-zâdeler” olarak da bilinen “Hacıbayramoğulları” ailesidir. Bünyesinde pek çok âlim, şair, hafız, kadı, müfessir ve şarih bulunan bu soylu aile, yaklaşık yedi asır boyunca Amasya'da bulunarak kültür ve medeniyetin kök salmasına katkı sağlamışlardır. Günümüzde hâlâ bu ailenin mensuplarının Amasya'da yaşamaya devam ettiği bilinmektedir. Bunlardan Sadi Bayram, hem araştırmacı kişiliği ile hem de ailesi ve soyu hakkında yaptığı kıymetli çalışmalar vesilesi ile ön plana çıkmaktadır. Bayram, *Mezifon-Amasya Kültüründe ‘İdî-zâdeler Hacıbayramoğulları* adlı çalışmasında Bayramoğulları ailesinin soyunu, Osman ve Orhan Gazi zamanında yaşayan Seyyid Ahmed-i Kebîr er-Rufâî hazretlerine dayandırır. Bu zatın, Amasya'nın Ladik kazasına gelerek burayı kendisine vatan edindiği belirtilir. Ahmed-i Kebîr'in Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled ile Amasya'da görüşüp birbirlerine hilat giydirdiklerini belirtir. Seyyid Ahmed Kebîr'in bir oğlu Seyyid Necmeddin Yahya er-Rufâî'dir. İşte Bayram-zâde sülalesi bu kola dayanmaktadır (Bayram, 2018).

“Anadolu'da Selçuklu sonrasında, beylikler devrinde büyük ve güçlü merkezlerden söz edilmese de merkez vasfını haiz şehirlerden bahsetmek mümkündür. Bunlar bazı beylerin ve şehzadelerin idaresindeki Kütahya, Konya, Amasya, Bursa gibi şehirlerdir. Bu şehirlerde küçük de olsa eğitim kurumları ve çok kudretli olmasa da şairleri koruyan hamiler vardır.” (Öztürk, 2016: 43). Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti'nde ve Beylikler dönemi Anadolu'sunda Rufâîlik tarikatı büyük önem taşımaktadır. Bu dönemlerde tekke ve zaviyelerde halkın eğitildiği ve aydınlatıldığı bilinmektedir. Uzun yıllar Seyyid Necmeddin Yahya er-Rufâî ve onun soyundan gelenler başta Amasya ve Kayseri olmak üzere Anadolu'nun orta kesimlerinde halkı irşat etmişlerdir. İncelemeye konu olan Âkîf Mustafa'nın yaşadığı XVIII. yüzyıl ise ‘İdî-zâdelerin nesiller boyu devam eden ilmî, edebî ve dinî faaliyetlerinin Amasya'da güçlü bir şekilde temsil edildiği ve kayıt altına alındığı bir dönemdir. Bu yüzyılda müftülük, müderrislik, şairlik, kadılık,

çiftçilik gibi pek çok işle meşgul olan bu ailede Merzifon'da yetişen, âlim ve şair olan 'İdî mahlasıyla tanınan Ebu Muhammed Bayram Efendi, Bayram Efendi'nin oğlu ve Amasya müderrislerinden Ahmed Efendi (ö. 1727), Koca Müftü olarak bilinen ve Bayram Efendi'nin bir diğer oğlu olan Âkif Mustafa Efendi (ö. 1759/60), Âkif Mustafa'nın kardeşi ve çeşitli illerde müftülük görevi yapmış olan Abdurrahman Efendi (ö. 1738) ve Âkif Mustafa'nın torunu olan, *Kitâbü'l-Mecmû'* isimli tezkirenin yazarı Âkif-zâde Abdurrahîm Efendi (ö. 1815) ön plana çıkmaktadır.

1. 'İdî-zâde Âkif Mustafa Efendi

1.1. Hayatı

Âkif Mustafa Efendi, babası Ebu Muhammed Bayram'ın 'İdî ('İydî) mahlası ile şiirler yazmasından dolayı 'İdî-zâde lakabıyla tanınmıştır. Amasya'da dünyaya gelmiştir. *Râmiz Tezkiresi'*nde Abdizâde olarak zikredilir. *Tezkire'*ye göre Abdi Bayram Efendi'nin ikinci çocuğudur. Hem kendisinin hem de kardeşlerinin bilgi ve fazilet sahibi oldukları ifade edilir (Erdem, 1994: 210). *Sâlim Tezkiresi'*nde asıl adının Mustafa olduğu ve Âtîf mahlası ile şiirler yazan 'İdî-zâde Ahmed Efendi'nin küçük biraderi olduğu belirtilir (İnce, 2005: 313). İyi bir eğitim görmüş olan Âkif Mustafa, fazilet sahibi ve edip bir zattır. *Osmanlı Müellifleri'*nde müftülük yaptığı, daha sonra müftülükten çekilerek Amasya'daki Sultan II. Beyazıt medresesinin müderrisi olduğu kaydedilmektedir. Yine aynı eserde, "Geldi yetmiş üçde emri ircii" tarihli mısra verilerek H 1173'te (M 1759/60) vefat ettiği belirtilir (Mehmed Tahir, 2000: 264).

Amasyalı Bayram-zâdeler arasında pek çok âlim ve şair yetişmiştir. Bunlardan Âkif-zâde Abdurrahim Efendi (ö. 1815), Âkif Mustafa'nın torunu olup yazdığı *Kitâbü'l-Mecmû' Fil-Meşhûdî ve'l Mesmû'* adlı eserde hem kendi ailesi hem de döneminde bizzat tanıştığı ve ismini duyduğu meşhur şahsiyetler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Âkif Mustafa hakkında da en detaylı bilgiler onun zikredilen eserinde yer almaktadır. Eserde nakledildiğine göre Âkif Mustafa âlim, fâzıl, kemâl sahibi, ilimde derinleşmiş, muhakkık, müdakkık, insanlar arasında nesepleri çok iyi bilen birisi olarak tanınan, aklı ve nakli ilimlerde özellikle tefsir, hadis, lügat, usul ve edebiyat alanlarında eşsiz ve kendisine bu alanlarda müracaat edilen birisi imiş. Merzifon'da dünyaya gelmiş, Amasya'da yaşamıştır.

Âkif Mustafa Kahire'de okumuş, orada özellikle Buhârî, Müslim ve diğerlerinin rivâyet ettikleri sahih hadisleri öğrenmiştir. Ebu'l-İzzi'l-Acmî'den icazet alıp üç defa hacca gitmiştir. Daha sonra vatanı Amasya'ya dönmüştür. Amasya'da müftülük ve müderrislik görevlerinden sonra yaşının ilerlemesi sebebi ile emekliye ayrılmıştır. Hayatının bir döneminde Şeyhülislam Mustafa Efendi onu Süleymaniye Medresesi'ne göndererek buraya bağlı olmasını sağlamıştır.

Âkif, ömrünün sonlarına doğru insanların kargaşa ve asılsız haberler çıkarmasından korkarak inzivaya çekilmiş ve kendini ibadete adanmıştır. Zamanının çoğunu ilim öğrenmeye hasretmiştir. Bu dönemde Allah'ı çokça zikredip hâlden hâle girmiş, meczupların yaptığı davranışları sergilemiştir. Bundan dolayı halk nazarında deli olarak görülmüştür.

Tıp alanında bilgi sahibidir ve birçok hastayı tedavi etmiştir. Gözünü koruma ve ferini artırma amacıyla birçok mum yakarak gözünün önüne koyarmış. Genelde evinin bahçesinde öğrencilere ders verir, en çok dört beş öğrenciye ders verirmiş. Israr üzerine fazla öğrenci alsa da arkaya oturtur, kendisinin görmemesini sağlarmış.

Âkif'in bazı garip adetleri olduğu *Kitâbü'l Mecmû' Fil-Meşhûdî ve'l Mesmû'* isimli eserde anlatılır. Eve vali, kadı, ulema ve ağaları ziyafete davet eder, sonra pişman olup bundan vazgeçer, daveti iptal ettiğini bu kişilere bildirirmiş. Boynuna dinar ve dirhemle dolu beyaz bir torba asar, sonra camide bu paraları fakirlere dağıtırmış. Maddi durumu iyi olmamasına rağmen, halka bu yardımlarda bulunması, ilahî ve gaybî ihسانlara mazhar olduğu, garip ilim ve sırlara vâkıf olduğu düşüncelerine sebep olmuştur. Bazen şehrin valisi cuma günleri kendisini ziyaret eder, o da valiyi güzel karşılayıp ona ikramlarda bulunurmuş.

Rum diyarında ilim araştırmaları ile meşgul olan son âlim olarak tanınmış, kitap toplamaya özen göstermiş, özellikle Amasya ile ilgili kitaplar toplamıştır. Sahip olduğu kitapların kenarlarına notlar alır ve talik hattı ile çok güzel yazı yazarmış.

Ürgüplü Ahmed Efendi'nin kendisinden rivayetle bildirdiğine göre, H 1098 (M 1686)'de doğmuş, H 1173 (M 1759)'te vefat etmiştir. Musalla yolunun kible tarafındaki Amasya surlarının yanındaki mezarlığa defnedilmiştir (Özdemir, 1998: 76-81).

Sultan III. Ahmed zamanında yaşamış olan şair, divanındaki kasidelerde de ona övgülerde bulunmuştur. Divandaki ilk kaside Sultan Ahmed ve Dâmâd Ali Paşa'ya methiye olarak yazılmıştır. Şairin Ali Paşa ile münasebetinin kuvvetli olduğunu gösteren delillerden biri de Ali Paşa'nın şerh türündeki eseri hakkında yazmış olduğu 1710 tarihli manzumedir. Ayrıca bir kaside yeni bir kale inşa etmesi sebebiyle Mehmed Paşa'ya yazılmıştır. Divandaki na'tta Şeyhülislam Mustafa Efendi övüldüğü için şairin onunla münasebeti olduğu anlaşılmaktadır.

Şair, divanında yer alan bir gazelinde Uşşâk-zâde Efendi olarak hitap ettiği hocasına nazire yazmış ve bu nazirenin zeyl kısmında hocasını övüp kendisini hacca götürmesini istemiştir.

*'Uşşâk-zâde Efendi ki bu 'âlî aña dir
Bu tab'-ı pâk u zekâ bende sendedir ancak*

*Götür yakında bizi Mekke'ye bile zirâ
Bu şevk-i beyt-i Hudâ bende sendedir ancak (G 23/10-11)*

Şairin Gülnuş Emetullah Sultan'ın 1708 tarihinde Üsküdar'da yaptırdığı çeşmeye tarih yazması, onun bu sıralarda İstanbul'da bulunduğunu düşündürmektedir.

1.2. Divanı

Âkif Mustafa hakkında bilgi veren kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığını, şiir ve inşâda güzel ifadelerle sahip, eşsiz maharetle bir şair, edip ve hüner sahibi bir söz ustası olduğunu söyler. Âkif-zâde Abdurrahim *Kitâbü'l-Mecmû'* isimli eserde onun manzum ve mensur türde eser kaleme aldığını belirtir. Üç dilde yani Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazar ve yazdıklarını da bu dillerdeki belagat ve letafet kaidelerine göre yazmış. Araştırmalarında fıkıh usulüne önem verir, Rum diyarında Arap edebiyatının özellikle Arapça divanları yazarların başında geldiği söylenir. *Kitâbü'l-Mecmû'*da “mimiyye ve ayniyye” kasideleriyle *Makassimü'l-fünûn* adlı eserleri olduğu söylenir (Özdemir, 1998: 80).

Bursalı Mehmed Tahir, onun Makasida talikatı, mürettep bir divanı ve *Makâmât-ı Harirî* tarzında 32 makam üzerine *Bedia* isminde bir eseri olduğunu belirtir (2000: 264).

Âkif Mustafa'nın önemli eserlerinden biri *Divanı*'dır. Mevcut bilgilere göre *Âkif Divanı*'nın tek nüshası vardır. Bu nüsha Topkapı Sarayı Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda bulunmaktadır. Nüsha H. 953 arşiv numarası ile kayıtlıdır. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. 215x120 mm ölçülerinde olan nüsha 45 varaktan oluşmaktadır. Varaklardaki satır sayısı değişiklik göstermekle beraber genelde 9'dur. Talik hatla aharlı kağıt üzerine yazılan divan, miklepli kahverengi deri ve ebru süslemeli cilde sahiptir.

Divan, özellikle “gazeliyât” kısmında her harften gazel olmaması ve bazı şiirlerin eksik bırakılması gibi hususlara karşın düzenleniş bakımından mürettep divan görünümü vermektedir. *Divan*'da biri na't olmak üzere 3 kaside, 8'i Farsça olmak üzere 40 gazel, 4 rubâ'i, 1 nazm, 3 tarih manzumesi, 1 lügaz ve 31 tane de müfred bulunmaktadır. *Âkif Divanı*'nın nazım şekillerine ait özellikler şöyledir.

1.2.1. Nazım Şekilleri

1.2.1.1. Kasideler

Divan'da biri na't olmak üzere 3 kaside bulunmaktadır. Bunlardan ilki “Der-sitâyîş-i Sultân Ahmed Hân hilledet hilâfete alâ-âhirü'z-zamân ve Dâmâd-ı şehinşâh-ı Kâ'im-makâm Pâşâ dem-i ahlêlü'ş-şân” başlığı taşıyan ve Sultan III. Ahmed ve Dâmâd Ali Paşa'ya sunulan kasidedir. 2a-7b varakları arasında bulunan kaside 96 beyitten oluşmaktadır. İlk 7 beyit “kılıç” tasvirinin yapıldığı nesib-teşbib bölümüdür. 9 ile 65 arasındaki beyitler medhiyedir. Methiyenin ilk 49 beyti Sultan III. Ahmed, son 16 beyti ise Dâmâd Ali Paşa'nın övgüsüne ayrılmıştır.

Seyf-i meslûl-i Hudâ ya 'nî o Sultân Ahmed kim
'Arşa asdı kılıcın şanma ki necm-i demgîr (K1/41)

Şadr-ı dâmâd şehinşâh-ı 'Alî Pâşâ kim
'Akl-ı evvel olur olsa aña dâni vü nazîr (K1/58)

Sonra altı beyitlik tegazzül gelir. 79 ile 94 arası beyitler şairin kendini övdüğü ve hâlini arz ettiği fahriyye bölümüdür.

İkinci kaside na'ttır. Başlığı olmayan bu şiir, 93 beyitten müteşekkildir. Şiirde Hz. Peygamber övgüsünden sonra dönemin şeyhülislâmına övgüde bulunur:

*Melce-i müşk ile pürsân müte'allik-i şeri'
Şeyhü'l-İslâm-ı zamân fâzil u nihrîr ü lebib*

“Der-menkabe-i Mehmed Pâşâ be-takrîb-i vaşf-ı kal'a-yı cedîde” başlığı taşıyan üçüncü kaside ise 100 beyitten oluşmaktadır. Şiirin nesib-teşbib bölümünde Mehmed Paşa'nın yaptırdığı yeni kalenin tasviri yapılmakta, sağlamlığı ve sahip olduğu donanım anlatılmaktadır. Nesib kısmından sonra III. Ahmed Han'ın övgüsüne yer verilmiştir. 23. beyitten sonra Mehmed Paşa medhedilmiştir. 82. beyitten sonra da şairin kendini övdüğü bölüm olan fahriyye ve ardından dua yer alır.

1.2.1.2. Gazeller

Âkif Divanı'nda 8'i Farsça olmak üzere toplam 40 gazel vardır. Gazellerden biri derkenarda (vr. 33b) bulunmaktadır. Gazellerin beyit sayısı 5 ile 18 arasında değişmektedir. Ancak genel olarak 8 beyitlik gazellerin varlığı göze çarpmaktadır. İki gazel (G 21 ve G 37) 3 beyitlik nâ-tamam gazeldir. 18 beyitten oluşan gazel (G 23) Uşşâk-zâde Efendi'ye naziredir ve müzeyyel bir gazeldir. Bu gazelin zeyl yapılan son 10 beytinde Uşşâk-zâde kaside üslubuyla methedilmiştir. Yine 11 beyitten oluşan G 16 ve 8 beyitten oluşan G 35 müzeyyel gazel örnekleridir. *Divan*'daki 2, 5, 8, 15, 35 ve 36. gazellerde iki tane matla beyti bulunmaktadır. G 36'da ise iki tane mahlas beyti vardır.

1.2.1.3. Kıt'alar

Şairin *Divanı*'nda kıt'a nazım şekliyle yazılmış üç şiir vardır. Bu şiirlerin üçü de tarih manzumesidir. İlk tarih manzumesi, “Tarih-i haţ-averden-i vezîr-i secencel zamir Ka'im-makâm Pâşâ” başlığını taşımaktadır. 25 beyitten oluşan manzumede, Ka'im-makâm Pâşâ'nın yazdığı hat (şerh kitabı) hakkında dü-tâ yöntemiyle tarih düşürülmüştür. Şiirin son beytinde H 1121 (M 1709/10) tarihi şu mısra ile belirtilir:

یاندی عنبر مجمر سیم اچره دودی موکیبی
کعبه حسنی سیهپوش ایلدی هم مشکناپ

*Yandı 'anber-i micmer-i sîm içre dûd-ı mevkîbi
Ka'be-i hüsni siyeh-pûş eyledi hem müşk-nâb (1121)*

İkinci kıt'a ise şairin babasının vefat yılına tarih düşürdüğü “Tarih-i intikâl-i vâlid-i laîfü'l-hışâl rahmetullâhu” başlıklı manzumedir. Şair bu manzumede babasının ölümünden duyduğu derin üzüntüyü ve onun güzel hasletlerini sıralar. 18 beyitten oluşan kıt'anın sonunda H 1112 (M 1700/01) tarihini veren şu beyit yer alır:

دیدم فریاد رقت خیرله تاریخ ایدوب عاکف
کیدوب بیرام افندی قلدی شیون عیدمی هی واه

*Didüm feryâd-ı rikkat-i hayrila târih idüp 'Âkif
Gidüp Bayrâm Efendi kıldı şiven-i 'ıydımı hey vâh (1112)*

Son kıt'a ise “Tarih-i çeşme-i hoşgüvâr der-Üsküdâr” başlıklı, Sultan III. Ahmed'in annesi Vâlide Sultan'ın Üsküdar semtinde H 1120 (M 1708-9) tarihinde yaptırdığı külliyedeki çeşmenin yapılış tarihini veren bir manzumedir. Diğer valide

sultan çeşmelerinden ayırt edilebilmesi için “Gülnuş Emetullah Sultan” ismiyle anılan bu külliyyede cami, sıbyan mektebi, türbe, imaret, su haznesi, dükkânlar ve hünkâr kasrı gibi yapılar bulunmaktadır. Hünkâr kasrının önünde bulunan sebil ve muvakkithane ile küçük bir grup oluşturan Gülnuş Emetullah Sultan’ın türbesi Silâhdar Mehmed Ağa’nın kaydettiğine göre 1127 (1715) yılında vefatından önce inşa edilmiş ve vasiyeti üzerine Gülnuş Emetullah Sultan orada defnedilmiştir (Orman, 2013: 433-35). 12 beyitten oluşan manzumenin tarih beyti şöyledir:

زلال اساقلمدن اقدى عاكف آب تاريخى
كل ايج كم سلسبيلك حكمن اتدى والده اجرا

Zülâl-âsâ kalmadan aqdı ‘Âkif âb târihi
Gel iç kim selsebiliñ hükmün itdi Vâlîde icrâ (1120)

1.2.1.4. Rubâ‘î, Lügaz ve Müfredler

Şairin divanında “rubâ‘îyyât” başlığı taşıyan bölümde biri Farsça olmak üzere dört tane rubâ‘î vardır. Bunun yanı sıra üç beyitten oluşan bir tane “nazm” bulunur. Ayrıca çoğu Türkçe olmak üzere 31 tane müfred yer alır. Akabinde 25 beyitten oluşan “Lügaz-güne” başlıklı mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir lügaz bulunmaktadır.

1.3. Şairliği

Âkif, tezkirelerin kendisinden söz ettiği önemli mahalli şairlerdendir. Âkif-zâde Abdurrahim onun manzum ve mensur eserler kaleme aldığını ve daima Arapça, Farsça veya Türkçe bir eserle meşgul olduğunu belirtir. Üç dilde şiir söyleme kudretine sahiptir. Şiirleri bu dillerdeki letafet ve belagat kaidelerine uygundur (Özdemir, 1998: 80). Râmiz ise onun şiir ve inşâda güzel tabirlere sahip, eşsiz ve maharetli bir şair olduğunu ifade eder (Erdem, 1994: 210). Sâlim de şairin Arabî ve Türkî şiirde nazik, ahenkli ve akıcı; inşâda ise latif bir maharete sahip olduğunu söyler (İnce, 2005: 313). Sadeddin Nüzhet Ergun, Âkif’in dile hâkim bir şair olduğunu ve samimi bir eda ile yazdığını belirtir (1936: 27).

XVIII. yüzyıl divan şairlerinden olan Âkif, mahalli bir şair olmasına rağmen İstanbul, Kahire gibi önemli merkezlerde bulunmuş, kendini ilmî yönden geliştirmiştir. Şair, pek çok Farsça şiir yazmıştır. Ayrıca bazı şiirlerde yer alan Arapça beyitlerinden onun Arapça bildiği anlaşılmaktadır. Onun şiirlerinde göze çarpan önemli bir husus Nef‘î gibi kasidesine övgü ile başlamasıdır. O, Sultan Ahmed ve Ali Paşa övgüsünde yazdığı ilk kasidenin girişinde kendini ve şiirini övmektedir:

Tîg-i tab‘ım ki yine etmede kanlar taqtîr
Ġâlîba niyyet eder etmege vasf-ı şemşîr (K1/1)

Şair, kasidelerinin tertibinde ve takdiminde genel kaidelere uymuştur. Ancak bir kasidede birden fazla kişiye övgüde bulunması dikkat çekicidir. Örneğin ilk kasidede Sultan III. Ahmed ve Ali Paşa sırayla övülmüş, na‘t türündeki diğer bir kasidesinde ise dönemin şeyhülislamı Mustafa Efendi’nin övgüsüne yer verilmiştir.

Kasidelerinde çokça okuyup yazdığını, mantık, edebiyat, kelâm, hadis, tefsir gibi ilimleri bildiğini dile getirir:

*Şarf u mantık u edebiyât u kelâm u hikmet
Hey'et ü hendese vü nahv ü hadîd ü tefsîr*

*Cümle gördüm okudum bahd ü tefrîdler görüp
Eyledim bilmege anî ekderinde tahrîr (K1/90-91)*

Yine başka beyitlerde de âlim ve şair bir kişiliği olduğunu, vaktini tahsile adadığını dile getirir:

*Şâirim dâğ-ı derûn-ı şu 'arâyım lâlâ
'Âlimim menba '-ı tahkîk ü medâr-ı ilhâm
Nakd-i vaktimi hemân eyledi vakf-ı tahşîl
Fıkh u tefsîr ü ma 'ânî edebiyât u kelâm (K3/89-90)*

Şairin şiirlerinde dikkat çekici bir husus çoğu gazelinin iki tane matla beytine sahip olmasıdır. O, gerek şekil gerekse içerik olarak farklılık yaratmaya çalışan bir şairdir. Örneğin Uşşâk-zâde Efendi'ye yazdığı nazirenin zeyl kısmında onu övmüş, bir methiye çerçevesi çizmiştir.

“Divan şiirinin kuruluşundan itibaren her dönemde karşılaştığımız kişisel tasarruflarla alışılmış kalıpları zorlayan, sıra dışı şairler bir yana, özellikle farklı üslupların ortaya çıktığı XVII. yüzyıldan itibaren, sözü edilen klasik çizginin dışında şiir söyleyen şairlerin divanlarında, eski mazmunların dönüştürüldüğü, biraz da Fars şiiri etkisi ile bir çok yenilik gerçekleştiği, bu arada renklere de yeni simgesel anlamlar yüklendiği görülmektedir.” (Demir, 2016: 18). *Âkif Divanı*'nda da renklerin simgesel anlamlar yüklendiği farklı söyleyişler göze çarpmaktadır. Şairin gazellerinde renkler çeşitli vesilelerle kullanılmakla beraber, bir gazelinde siyah, kırmızı, beyaz, yeşil ve sarı renklerinin redif olarak kullanıldığı farklı bir ifade tarzı görülmektedir.

*Zülf ü ruhiñla siyeh ü haññ hevâsı dehre meh
Şad renkler geçer siyeh ü sürh ü sefid ü sebz ü zerd (G 11/4)*

Farklı renklerin beraber redif olarak kullanılması ve simgesel anlamlar taşınması daha sonraki dönemde yaşamış olan Şeyh Gâlib'te de görülmektedir.¹

Lale devrini de görmüş olan şair, XVIII. yüzyılın genel edebî özelliklerinden biri olan yaşadığı devrin olaylarına tarih düşürme hususuna önem vermiştir. Ancak onun gazellerinde genel olarak zamanın geçiciliği, dünyaya bel bağlamama gibi temalar göze çarpar. Bu yönü ile daha çok dinî içerikli şiirler yazmıştır.

¹ Farklı renklerin bir arada redif olarak kullanılması hususunda yapılmış bir çalışma için (bk.) Ali Yıldırım (2006), *Renk Simgeçiliği ve Şeyh Galib'in Üç Rengi*, Milli Folklor, S.72, s.129-140.

1.4. Örnek Şiirler

Âkif Divanı'nda seçilen örnek şiirlerin, *Divan*'daki her nazım şeklinden seçilmesine özen gösterilmiştir. Bu şiirlerin onun edebî şahsiyetini yansıtacak özellikte olmasına dikkat edilmiştir. Verilen örnek şiirlerin sayısı, özellikle onun şairliği hakkında fikir sahibi olmayı sağlayacak ölçüde geniş tutulmuştur.

Kaside 2 (Na't)

(vr. 7a)

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Vaşf-ı câm-ı mey ider kimi kimi zıkr-i habîb
Sevdiğin herkes ider râ's-i sühanda teşbîb

'Âşık-ı şâdıkiyam bende o fâhr-i resulün
Medh-i şer'iyile kelâma virürem zeyn ü zîb

Oluram şimdi şafâ-bahşî derûn-ı 'uşşâk
Sâz u şafiyle kırup gûş kulûb-ı mu'rîb

(vr. 7b)

Habbezâ şer'-i kavî uss-ı reşîşu'l-erkân
Tâ tura sakf-ı semâ hergiz olunmaz taklîb

Merhabâ dîn-i hidâyetde gümrâh-ı enâm
Kim odur bedrika-i kâr-ı sefer yevm-i 'aşîb

Ben nice menkabe-ğân olmayam ol dîne k'ola
Pâdişâhâ ne şeref hıdmet-i pâkiyle naşîb

Tâ kıyâmet ider evşâfımı dâ'im ihbâr
Şavt-ı a'lâ-yı müezzîn leb-i inşâ-yı haţîb

Habbene cennet ü bağzîne cehennem pâdâş
Naşrına 'izzet ider hedmine zillet-i ta'kîb

Oldurur bâ'id-i ma'mûre-i mülk-i 'âlem
Olmasa bir dem ider dest-i havâdið taşrîb

Oldurur mihr-i ziyâ-pâşî fezâ-yı âfâk
Oldurur nehr-i nemâ-bahş-ı çerâzâr-ı 'adîb

Hem odur tâb-deh-i encüm-i zehrâ-yı felek
Hem odur âb-deh-i mezra'-ı gâbrâ-yı raĥîb

Sâlik-i 'akla odur bedrika-i semt-i reşâd
Yitse ol akl alur yine alâletde ğarîb

(vr. 8a)

Dâmen-i kâra odur genc-i güher-pâş-ı necât
Bulmayan anı alur müflis ü maẖzûn u keğîb

Bul anıñ hâzinen evvel diyeyin saña anı
Bir şefî'-i güneh-i 'arşageh-i yevm-i 'aşîb

Sâlik-i râh-ı felek mâlik-i ahlâk-ı mülk
Vâsıl-ı rütbe-i maẖbûbi-yi hallâk-ı hasîb

Bâdî-yi ılat-i gül hâdî-yi şehrah-ı sübül
Hâzret-i fahr-i resul Ahmed ü Muhtâr u Hâbîb

avta-ârâna yem-i cürmi iderdi dâ'im
Hâa terğîb vere küfr ü cehilden ter'îb

Turra-i ulına dilbeste olup cünd-i ulûb
Oldılar cân u dil ile reh-i ifzetde raîb

ün kıyâm itdi cihâda o şeh-i 'âlem-gîr
İtdi şüc'ân-ı 'Arap anı serâpâ ta'sîb

avsı çekdi yanına tîr-i ğulâm-ı terkeş
Oldılar cümle muî' emrine şâyânla şîb

İtdi 'acmâ vü cemâdâta sirâyet 'aşı
Derd-i hicriyle sûtûn itdi hanîn-nâa tasîb

(vr. 8b)

Ser-fürû hişte turup ıdmete bil bağladı seyf
avs idüp addini am-geşte bir ây-ı terĥîb

oğrulup geldi hemânâ per açup ıdmete tîr
Pîşine düşdi idüp ulluğın oldu maşîb

Oldı hâkister-i kânûn-'adem-âne-i şirk
Bâd-ı 'azmi idicek nâr-ı cihâdı tedîb

Taviyet virdi aña âr alife ile Hüdâ
âr rücebe ile idüp nale-i dîni tercîb

Uss-ı şer' üzre idüp dâbit o çâr erkânı
Sakf-ı İslâmı refî' itdi Hüdâvend-i mucîb

Sell-i seyf eylediler 'aşk-ı resûl ile hemân
Ellerin hûn-ı şehâdetle idüp cümle hâzîb

Binse kürsü-yı 'adûya o habîb-i 'izzet
Esb-i tâziyle iderlerdi bile 'adv ü habîb

İtseler siper-i hamzâr-ı şafâ kaçdın eger
Dillerin seyr-i cihâd ile iderlerdi tarîb

Dirler idi ne şafâ gülşenidir ma'reke-gâh
Eyleyüp alet-i hecâyı serâpâ tertîp

(vr. 9a)

Sebzesi tîg u teber sûseni şekl-i hancer
Gülleri cürm-i siper serd-i sehî rümh ü kazîb

Ġonca-i gülbünü zaĠm-ı ser-i aşhâb-ı cihâd
Lâle-i gülşeni âlûde-be-hûn kef-i hâzîb

Rümh-i ser-sûde be-hûn üzre o bâzû-yı Ġuzât
BaĠ semen lâleye şarmışdı zihî tarz-ı Ġarîb

Nâb-ı nîzeyle luĠûm-ı reme-i küffârı
İtdiler şîr-i nihâdân-ı şihâbı tenyîb

Âb-ı tîg âteş-i cerîle binâ-yı küfrûn
Ber-hevâ eylediler hâkini ba'de'l-tahrîb

Oldı gülzâr-ı 'adûlâna 'azâbü'l-beyne
NaĠme-perdâzı bülbül yerini tutdı na'îb

Fülk-i İslâm çıkup sâhile küfr oldı ĠarîĠ
Çün nesîm-i zafer ü nuşret-i feth itdi hebîb

Âb-ı tîĠiyle olup nahl-i şerî'at şâdâb
BâĠ-ı dîn buldı kemâl üzre 'aceb ziyet ü zîb

Çâr imâmı raĠimu'llâhu 'aleyhim ebedâ
BâĠbân itdi o gülzâra Hüdâvend-i raĠîb

(vr. 9b)

Menba‘-ı dilden idüp cûy-ı kıyâs istinbât
Virdiler gülşen-i şer‘e gül-i ahkâmla zîb

Elde misbâr-ı sebir-kâs ise pür-mâ-i uşûl
Yâre-i müşkile-i sâ‘ile her biri tabîb

Pes gelüp hâne-i dîne niçe mi‘mâr-ı kemâl
İtdiler cümlesi tafşîl ile anı tebvîb

Fihris-i bâb u kitâb siyeh ü şerh-i keteb
Câ-be-câ lâle benefşeyle olındı tertîb

İdüp eczâ-yı müfârîd-i eķâvili cem‘
Kıldılar dürc-i muţâvî ketebede terkîb

Hastegân-ı marâz-ı hâ‘il-i cehle olalar
Tâ ki dârû-yı şifâ-bahşı cevâbile tabîb

Çekdiler silk-i mütûna yed-i tahkîkle hem
Dürr-i âhkâma virüp şoñra bir özge tertîb

Tâ bula ‘aķd-i leţâfetle neħûr-ı ma‘nî
Çeşm-i ‘uşşâķda bir güne daħi ziyet ü zîb
İctihâd ile idüp ca‘be-i fikri hâlî
Oldı hâţtı ķad-i mâden kimi kimisi muşîb

(vr. 10a)

Lîk şoñra gelen i‘lâm-ı kibâr-ı ‘ulemâ
İtdiler ķavl-i aşahla ‘ameli hep taşvîb

Şad pend eylediler cümleyi zabt u tercî‘
‘Ahd-i aşhâba dikilen çü selef öyle ķarîb

Eyleyüp nuħbe-i aķvâl-i selefle iftâ
Kıldılar nüşha-i a‘mâlini nâsîñ tehdîb

İsteyen semt-i necâtı aña olsun sâlik
Şad şükr oldı nümâyende bu şehrâh-ı rehîb

Dönüp evrâķ-ı keteb hemçü şirâ‘-ı bâdâs
Nerm olur toħm-ı ‘inâd-ı huşemâ hemçü hâlîb

Tartılır şâh ile yeksânca faķîrân anda
Bend-i ra‘dle Hâķ itdi anı mizâne ‘acîb

Vaz' idüp çârsu-yı dehre mihek-i şer'î
Her şeyiñ kadrini bildirdi Hudâvend-i habîb

Neyl-i şer'îyle şeref bulsa n'ola mısr-ı cihân
K'oldı miqyâsı o neyliñ kalem-i dest-i lebîb

Fâzıl-ı dehr ü ser-ifrâr-ı meşâhîr-i cihân
'Âlem ü bâri' vü deryâ dil ü nifâ' vü edîb

(vr. 10b)

Melce-i müşk ile pürsân-ı ma'âlîk-i şerî'
Şeyhü'l-İslâm-ı zamân fâzıl u nihrîr ü lebîb

Öyle kâmil ki Felâtûn daği gelseydi eger
Biñ sene mekteb-i irfânda iderdî te'dîb

Ûddet-i tab'-ı vuqûd yine yanar reşkenden
Nâr-ı ateş-gede üzre görinen şanma lehîb

Olsa hilmiyle güher-senc-i terâzû-yı vağâr
Hilm-i eħaf ola hem-seng-i mülâşî vü değîb

Pîş-gâhında olur kutb ise de lerze nümâ
İtse ger cebhe-i pür-çîn ü kârîn taqtîb

Emr-i cârîsine halkı görüp 'âlem râzı
Red olunmaz beli ihsârda hiç mâ ile tîb

Virdiler lutfuna ma'nâ didiler neyl-i meğâ
Virdiler kahrına ma'nâ didiler yâs-ı naşîb

(vr. 11a)

Tâ ebed derbeder-i yetme helâk olur o kim
Şehr-i kalbinden anı eyleye bir kez tağrîb

Fâzılâ kadr-i şinâsâ yem-i lutf ü germâ
İy iden nüşâ-i hulqımı serâpâ tehzîb

Rîkdân-ı felege rîk-i nücûmı pür idüp
Eyler adârînî şevk ile 'uğârid tetrîb

Oldı za'fü'l-kebed-i havfiñ ile mustakî
Âb-ı merkeble kanar ancak 'adû-yı şirrib

Nüşha-i bahtına dîbâce olup levha-i mûr
Necm ü medâr-ı sa'âdetdir aña bir tezhîb

Mihr-i kadriñ ki tenezzül ide seyr-i felege
Ey felek-rütbe tutar dâmenini kefi-î hâzîb

Eylemek tayy reh-i şahrâ-yı medîhin heyhât
Etsék ey esb-i tabî'at ne kadar 'adû vü habîb

Şahn-ı meydân-ı tefâhürde idüp gerd-efşânî
Fârisân-ı hüneri eyleme ammâ terhîb

(vr. 11b)

Şaddet-i tab'ımı gördükde sipend oldı hemân
Şad figân ile penâh-âver-i damân-ı lehîb

Deffe-i dest ile ol mîş'e cünbân-ı yerâ'
H'âcegân-ı hünere göstere bir nesc-i garîb

Bir de ma'la' gâzel-i hub ile ol zemzeme-sâz
Gûş iden sâmi'ayı eylesin ammâ ta'rib

Kıl mu'tallâ iki yerde sühânîñ destârîñ
Şehriyân eyler anı çün ser-i mecmû'aya zîb

Qor mı bu 'işveleriñ söyle ayâ 'işve-firîb
Tende ser serde hîred sînede cân cânda şekîb

İtmese hânde-i pinhân aña gül yüzlü habîb
Dâmenin tutmaz idi hâr-ı nihâdân-ı raqîb

Beñzemez hiç zeķan-ı dilbere yorma çeñeni
Düşmüş ağızlara hâyîde güzîde bih ü sîb

Al pûşâ ruḥ u nühd ü zenaḥım gözinmiş
Nârvende iki nârenc iki nâr ve bir sîb

(vr. 12a)

Ey cefâ-pîşe daḥi hâlîme raḥm itme misin
Künc-i ğamda işidüp nâlemi raḥm itdi raqîb

Sâkiyâ bâde getür gitdi meded zâhid-i huşķ
Vaķtidir eyleyelim şimdi dimâğı tertîb

Şubhı hayr olsun o mengûş dimez gûşına hiç
Şâm-ı hicrinde ki aḥvâlim idüp bir teşrîb

Fâzılâ sensin o ser-ḥayl-i gürûh-ı 'ulemâ
Kim degil rütbeñe bir kimse cihân içre ḡarîb

Gitdi mâderle peder ḡaldı ġumûm-ı dünyâ
Bu yetîmi ḡoma luḡ eyle bu dehr içre ḡarîb

Bâr-ı ġam eyledi ḡam ḡadimi çün pîrân
Bilmezem vaḡt-i şebâbım mı yahûd 'ahd-i meşîb

'Âkifâ 'ûd-ı du'â-sûz-ı diliñle yansun
Eyle gel âḡir-i bezm oldı dimâġı tatyîb

Tâ ki zerrîn ḡalem-i şer' ile evrâḡ-ı cihân
Ṭarz-ı zîbâ ile dâ'im bula böyle tedhîb

(vr. 12b)

Tâ ki ser-çûb-ı şer'atla ola ġümrahân
Râh-ı pür-ḡavf u ḡaḡarnâk-ı cehilden tenkîb

Ḥıfz ide bâd-ı kederden seni ey şem'-i kemâl
Feyz idüp 'âleme nûr-ı keremiñ zîb-i mucîb

Ey gül-i ġülşen-i 'âlem gel açıl sen her dem
Görme ġam hem ide şâdî biri birin ta'ḡîb

Gazeller

(1)

(vr. 20b)

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Nev-bahârân tâze-sâz-ı ġülşen-i ġamdur baña
Cûş-ı gül ṫufân-ı ḡûn girdâb-ı şebnemdür baña

ġülsitân beyt-i ḡazîn sünbüller anda dûd-ı âḡ
Naġme-i bülbül fiġân-ı bezm-i mâtemdür baña

Söndi nâr-ı 'ışḡ-ı zülf-i sîne-yi simîn-berân
Deşt-i pür-berf üzre şâḡ-ı ḡârdan kemdür baña

ġüyyâ sümpâreyi teklîf ider ḡûn-âb ile
Ḥâl-i la'lin dilberân ol dem ki gel em dir [bana]

Görmeyem ol şûh-erâzil âşnâ-yı 'işreti
Yâr-i bîkr-i hâne-i dil perver-i gamdur baña

Bâğ-ı fâni pîrezen rûyinde şâh-ı yâsemen
Bûy-ı hoş-serde ağarmış zülf-i pür-hamdur baña

Pür-firâgım şûr-ı İsrâfil ü şûr-ı rüste-hîz
Tîzter-i nây ü nevâsı özge 'âlemdür baña

'Âkif incitme beni bu gam-fezâ güftârla
Ağlarım senden aña kim benden erhamdür baña

(2)

(vr. 21a)

Mefû 'ilün mefû 'ilün mefû 'ilün mefû 'ilün

Gelüp geçmekde emvâc-ı kazâ seyl-i revân-âsâ
Konup göçmekde eczâ-yı cihân hep mihmân-âsâ

Firîb-reng ü bûy-ı dehr ile handân olan çün gül
Şabâdan terk-i berg ider bahârında hazân-âsâ

Bugün ben zâre yâr olsañ gidersin yârın ağıyâre
Vefâsız bir qarâra turmadıñ gitdiñ zamân-âsâ

Letâfetden zemîn şahbâ olup sâyeñ döner 'akse
Şalınsañ âl-i dîbâlar ile nahl-i erguvân-âsâ

Bülend-âvâzıla gûş-ı güle bülbül ider taqrîr
Şitâb-ı fırsat-ı devr-i bahârı tercemân-âsâ

Kaçar fersah-be-fersah tîr-veş ol deñlü 'âşıkdan
Ne deñlü semte çekem ol kaşı yâyı kemân-âsâ

Sevâd-ı cebhe-i a'mâl olur taqlîd 'ale'l-tahkîk
Şu lu'b-ı tâcda pûşende tâc-ı digerân-âsâ

Görüñ i'câzı şî'r-i âteşîn-i kilik-i 'Âkifde
Şerer-pâşân gezer neyzârda şîr-i jiyân-âsâ

(3)

(vr. 22a)

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün

Câm-ı gafletle dil-i âgehi mest eyleme yâ Rab
Dürdî-i şerm ile peymâne be-dest eyleme yâ Rab

Sâlik-i kalbi kılup vâşıl-ı füşhatgeh-i kudsî
Tengnâ-yı emeli cây-ı nişest eyleme yâ Rab

Eyle murğ-ı dili âzâde per-i evc-i şalâh
Dâm-ı 'işyânda beni kademi best eyleme yâ Rab

Lenger it baħr-ı havâdiðde debât u şabırımı
Fülkimi mâhye-i üftâde beşüst eyleme yâ Rab

Şâhid-i fikriñi lütf eyle bes efkâr-ı sevâ
Kalb-i meyyâlîmi cânâne-perest eyleme yâ Rab

Bulmadın tarħ-ı karanfiliñe âðârı şüküfte
Bu sifâl-i ten-i hâliñi şikest eyleme yâ Rab

Dest-i lütfuñla çıkar 'azfe-i gufrâna mededi
Çâh-ı 'işyânda bu üftâdeyi pest eyleme yâ Rab

'Âkifñ kıl nefes-i vâpesini hayr ile hatm
Hançer-i 'ukdeyi sen hancere hast eyleme yâ Rab

(4)

(vr. 26b)

Mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün

O 'âkıller ki cevr-i dehr ile terk-i diyâr eyler
Şu 'anberdir ki zûr-ı mevc ile 'azm-i kenâr eyler

O gülzâr içre kim zâğân ola râz-âşnâ-yı gül
Nice gayret-keşân bülbül turup anda qarâr eyler

Geçer bezm-i şehândan şâf-meşreb 'âlem-i 'ulve
Gider tâ mihre şebnem çün şeh-i gülden güzâr eyler

Giderse böyle ger âşûb-ı dehr nâ-ehil-perver
Şikenc-i kâkül-i cânânedan diller firâr eyler

Leb-i mey-gûnun añma sâkıyâ eyler beni ser-mest
Şabâ añma o kâkülde ki 'aqlım târümâr eyler

Benim sînemde olmuşken 'ulüv-hîz âteş-i hasret
Niçün cism-i laţîfin nâzenînim dâğdâr eyler

N'ola pertev-fürûş-ı genc-i 'irfân olsa 'Âkif kim
Çerâğ olmakla ol mihr-i kemâle iftiħâr eyler

O hikmet-senc-i deryâ-dil-i veliyü'n-ni'me fâzıl
Ki kendin bu 'alîde bendegânından şümâr eyler

O kân-ı luṭf kim iksîr yana pûte-i 'irfâna
Ġubâr-ı pâyını kibrît-i aḥmerle 'ayâr eyler

Şebistân-ı dilinde dâ'ima lüṭuf u şadâkât
Dü dûşîze 'arûs-ı ṭab'ına 'arz-ı 'izâr eyler

İlâhî zât-ı pâkin neyl-i dil-h'âh ile şadân it
Felek tâ kim usûl-i devr ile leyl ü nehâr eyler

(5)

(vr. 27a)

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Ey bulan ḥabîb şadef nîsân-ı lüṭfindan güher
Dürd-i dendândan ḥalâş eyle yeter çekdim yeter

Eyler oldukça lekedzen tevsen-i tünd-i veca'
Üstühânkârı serâ-yı sinnimi zîr u zeber

Şan külünküdü dü şaf-ı dendânım ammâ neyleyem
Bâz ebz-i bâz idüp ağzın gelür bir bir çapar

Derd-i sinn dirlar 'azâb-ı kabrdendir şadr imiş
Cismimi gör teng kıldı cânıma şeb tâ seher

Pek maḥaldır şimdi çek zehrâb-ı derd-i sini kim
Olmadı şehd-i lebinden etmediñ 'Âkif ḥazer

(6)

(vr. 27b)

Mef'ûlü fâ'ilâtü mef'ûlü fâ'ilün

Gelmez ḥamâm nâme-i vuşlat ḳalur gider
Dilde bu intizâr-ı meserret ḳalur gider

Gelmez mi peyk-i müjde-resi vaşl-ı yâr 'aceb
Görmez miyiz cemâlini ḥasret ḳalur gider

Her gün miyân-ı bezm-i rakîbe gider ḳalur
Gelmez kenâre bir şeb o âfet ḳalur gider

Hevd irkyâs-i ser nemek-âlûde câm-ı eşk
Kim dir ki bezm-i tende bu ḥâlet ḳalur gider

Pâ-der-gil-i riyâ kalur eşkiyle zâhidân
Gitzmez bu vartada o har elbet kalur gider

İtmezse va'd-i vaşla vefâ ger o sâde-ruh
Mir'ât-ı dilde jeng-i küdüret kalur gider

Gelmezse bezme bu gece tahkîk 'Âkifâ
Hâtır o şûha tâ be-қыâmet kalur gider

(7)

(vr. 28b)

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün

Ğamzeler 'âşıkâ şemsîr-i şehâdet mi degildir
Öyle düzdîde nigâh üstine rahmet mi degildir

Қайд-ı zülfini çeker bu dil-i divâne çekinmez
Öyle bir cây-ı şafâ cânıma minnet mi degildir

Bilmezem bu tek-u-pû kâr-ı harîşâne cihâna
Tahta-i na's-ı fenâ püster-i rahmet mi degildir

Dil çeker şerbet-i remân-ı la'liñi tabîbim
Cânına 'âfiyet ü cismine şîhhat mi degildir

'Âkifâ tevbeler ideñ heves-i dilbere ammâ
Niyyetiñ semt-i Amasîyaya ric'at mi degildir

(8)

(vr. 29b)

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

İşitmiş k'ol gül-i nev-hîz 'azm-i gülsitân itmiş
Hezâr-ı dil kafesgâh-ı bedenden çok figân itmiş

Seni pâmâl-i nâz itdim diyü ol şehlevend-i şûh
Nişân-ı nîze-i hâra şikâf-ı imtinân itmiş

Қабâ-yı şemse-dâr-ı sürhile gör rûy u gerdânın
Şafaқта ferkadândır mihr şubhile kırân itmiş

Hirâs-ı mâr-ı zülfinden kaçup çeşmine kebk-i dil
Varup serpençe-i bâz-ı cefâda âşiyân itmiş

O hûnî 'Âkife tîg-i müjedir kef-i çeşm-i mest
Terahhümkar olup dün bir nigâh-ı cân-sitân itmiş

(9)

(vr. 31a)

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün

Dâmen-i miyânsız yine reftâra mı kaçdıñ
Ey serv-i seher toğrı di gülzâra mı kaçdıñ

Ey gönca cebîniñ yine pür-çîn-i gâzabdır
Nâlende hezâr-ı dili âzâra mı kaçdıñ

Ey kalle rif'at-ı taleb-i süllem-i iqbâl
Tâ çend ser-i nîze-i edbâra mı kaçdıñ

Bu tarz-ı tebessüm bu tekellüm nedir ey şûh
Sînemde nihân râzımı izhâra mı kaçdıñ

Ey gamzesi zehr ü lebi tiryâk tabîbim
Ağyâra mı yâ 'Âkif-i bimâra mı kaçdıñ

(10)

(vr. 32a)

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün

Var sûrı yine faşl-ı hazân kühne bahârîñ
Hep oldı nigârîñ-i hınâ destî çenârîñ

Üstâd-ı kader eyledi zertâr ile bir gül
Kâliçe-i sebzîn-i çemen türfe nigârîñ

Mül kulçuli bülbül gül-i ter câm-ı lebâleb
Rindâna nedir lütfi bu devr içre bahârîñ

Hayrân-ı temâşâ-yı hazândır çemen içre
Çıkmazsa bu faşl içre n'ola şavtı hezârîñ

Añlar tarab-ı râh-ı fenâyı gören el-hâk
Raqs eyleyerek düşdüğini berg-i çenârîñ

Bak şafvetine faşl-ı hazân şûret-i âbîñ
Şâf âyine sîne-siy-i tecrîd-i şî'ârîñ

Berg-efgen olup def'aten eşcâr görindi
Zer-pâşî habîb-i keremi dest-i kibârîñ

'Âkif varak-ı sebz-rez-i efşâna yazılmış
Bir başka dañi 'âlemi var kühne bahârîñ

Rubâ'î ve müfretler

(1)
(vr. 38b)

Geh râmiş-i lüŝfuñla idüp tâze nevâ
Geh tâbiŝ-i ƣahrıñla olup lerze-nümâ
Bülbül mü semender mi göñül kim yeridir
Geh külhân-ı ƣavf gehî gülzâr-ı recâ

(2)

Ey hâkim-i fermânda mülk-i mutlak
Eyle beni şımf-i ƣafâya mülhâƣ
Ƙıl ŝîğ-i zebânımla virüp şer'le âb
Teŝrih-i 'urûƣ-ı beden da'vî-yi Hâƣ

(3)

Şâ'iriñ ƣandesî rûyinde ģamı bâldedir
Hâmeniñ cilvesi zâhirde ƣamı nâldedir

(4)

Sa'âdetle hemîŝe fâ'ik-i aƣrân u emdâl ol
Bu ihvân içre dâ'im ol 'azîz-i Mıŝrâ ikbâl ol

Sonuç

Bu ƣalıŝmada, Ebu Muhammed Bayram Efendi'nin oğlu Âkif mahlası ile şiirler yazan Amasyalı Âkif Mustafa Efendi'nin *Divanı* incelenmiŝtir. Mevcut bilgilere ģöre *Âkif Divanı*'nın Topkapı Sarayı Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu H. 953 arşiv numarası ile kayıtlı tek nüshası temin edilmiş, divan şekil ve muhteva aƣısından deđerlendirilmiŝtir. şairin hayatı, edebî kişiliği hakkında tezkirelerden ve divanın içeriğinden yararlanılarak bilgi verilmiştir. Ƙalıŝmanın sonunda divandan seçilen örnek ŝiirlere yer verilmiştir.

Âkif önemli merkezlerden biri olan Amasya'da yetiŝmiŝ, hayatının bir bölümünde Kahire ve İstanbul'da bulunmuştur. Hem İstanbul'daki Süleymaniye Medresesi'nde hem de Amasya'daki II. Beyazıd Medresesi'nde müderrislik yapmıŝtır. Kendini fıkıh, tefsir, kelam, belagat, hendese, tıp gibi alanlarda yetiŝtiren âlim ve edip bir şahsiyettir.

şairin divanı ihtiva ettiği nazım şekilleri bakımından mürettep bir divan görünümüne sahip olmasına rağmen, hacimli değildir. şair, divan edebiyatı geleneği çerçevesinde şiir yazmıştır. XVIII. yüzyılı genel şiir temâyülüne uymuŝ, pek ƣok şair gibi dönemin olaylarına tarih düŝürmüŝtür. Ayrıca hamilere kasideler yazmıştır.

Şiirlerinde aşk, sevgili, ayrılık gibi konulara yer vermekle beraber dünyanın fâniliği, zamandan şikayet, insanların vefa sahibi olmayışı gibi geleneksel konuların yanında dış ağrısı gibi özel konularda da gazel yazması dikkate değerdir. Dinî içerikli şiirleri de ayrıca dikkat çekmektedir. Gazellerinde karamsar bir ruh hali kendini gösterir. Âkif'in ilimle meşgul olmuş önemli bir aileden gelmesi ve Amasya gibi bir sancak merkezinde bulunması onun âlim ve şair bir şahsiyet olarak yetişmesinde etkili olmuştur. Bu vasıfları ile o, taşrada bulunan ama merkezdeki edebi kültürden uzak olmayan önemli bir şairdir. Bu bağlamda gerek taşradaki şiir anlayışına katkısını araştırılması gerekse Âkif'in kendi şiir özelliklerinin bilinmesi açısından *Âkif Divanı*'nın varsa mevcut nüshaları toplanarak eser üzerinde tenkitli metin çalışması yapılmaması gerekmektedir.

Kaynakça

- Âkif-zâde Abdurrahim. (1998), *Kitâbu'l-Mecmu' fi'l-Meşhûdi ve'l-Mesmu'*, (Çev.) Hikmet Özdemir, Türkiye İlmî İctimâî Hizmetler Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bayram, Sadi. (2018), *Merzifon-Amasya Kültür Tarihinde 'İdî-zâdeler Hacıbayramoğulları*, Önder Matbaacılık, Ankara.
- Bursalı Mehmed Tâhir. (2000), *Osmanlı Müellifleri*. C 1. (hızl. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı), Bizim Büro Yayınları, Ankara.
- Demir, Recep. (2016), *Divan Şiirinde Renkler*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Devellioğlu, Ferit. (2000), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Erdem, Sadık. (1994), *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı*, AKM Yayınları, Ankara.
- Ergun, Saadettin Nüzhet. (1936), *Türk Şairleri*, Suhulet Basımevi, İstanbul.
- İnce, Adnan. (2005), *Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi*, AKM Yayınları, Ankara.
- İsen, Mustafa, Macit, Muhsin, Horata, Osman, Kılıç, Filiz, Aksoyak, İsmail Hakkı. (2006), *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Orman, Tülay Zengin. (2013), "Yeni Valide Külliyesi", *DİA*, C 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Murat. (2016), *Klasik Türk Şiirinde Merkez ve Taşra*, Kadim Yayınları, Ankara.
- Redhouse, S. J. W. (2006), *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Ali. (2006), "Renk Simgeciliği ve Şeyh Galib'in Üç Rengi", *Milli Folklor*, S 72, s.129-140.